

به نام خداوند جان آفرین

حکیم سخن در زبان آفرین

قافیه وردیف و قالبهای شعری

یکی از مباحثی که در پایه ی ششم تدریس آن ضروری به نظر می رسد بحث قافیه وردیف و تعدادی از قالبهای شعری می باشد و اما همکاران بزرگوار نظر بنده براین است قبل از اسم بردن از قالب شعری حتما دانش آموزان را با قافیه وردیف آشنا کنیم پس قبل از اینکه اسمی از قافیه وردیف بیاوریم به دانش آموزان می گوئیم که زیرواژه های آخر هر مصراع خط بکشند

به نام آنکه جان را فکرت آموخت ** چراغ دل به نور جان برافروخت
ز فضلش هر دو عالم گشت روشن ** ز فیضش جان آدم گشت گلشن
جهان جمله فروغ نور حق دان ** حق اندر وی ز پیدایی است پنهان
خرد را نیست تاب نور آن روی ** برو از بهر او چشم دگر جوی
در او هر چه بگفتند از کم و بیش ** نشانی داده اند از دیده ی خویش
به نزد آنکه جانش در تجلی است ** همه عالم کتاب حق تعالی است

در اینجا می توان توجه دانش آموزان را به این نکته جلب کرد که به حروف آخر واژه ها نگاه کنند در تمامی بیت ها به غیر از بیت آخر که دو واژه ی (است، است) عینا تکرار شده اند کلمات آخر مصراعها در یک یا چند حرف مثل هم می باشند

و در اینجا می توان به زبانی ساده تعریف قافیه را بیان کرد

قافیه: کلماتی را که در آخر مصراعها در یک یا چند حرف مشترک

و مثل هم می باشند

مثلا در بیت دوم

روشن و گلشن قافیه می باشند

و اما برای آشنایی دانش آموزان با ردیف توجه آنها را در این شعر به بیت

آخر جلب می کنیم

کلمات آخر مصراعها در این بیت (است ، است) می باشند و در اینجا به

دانش آموزان می گوئیم این دو واژه از لحاظ **تلفظ و معنی مثل هم**

هستند پس اگر کلماتی در آخر مصراعها از لحاظ (تلفظ و معنی) عینا

تکرار شوند و مثل هم باشند به آنها ردیف می گویند

به **تجلی و تعالی** هم توجه کنید تا دانش آموزان تصور نکنند اگر بیتی ردیف

داشته باشد دیگر دنبال قافیه نباشند حالا می توان گفت زیر واژه های قبل

از ردیف خط بکشید این دو واژه هم مثل واژه هایی که در این

شعر و در آخر مصراعها زیرشان خط کشیدیم در چند حرف مثل هم

می باشند پس اینها قافیه هستند

نکاتی درباره قافیه و ردیف

نکته ی اول در تعریف قافیه گفتیم اگر یک یا چند حرفشان مثل هم باشد باید

دقت کنیم که اگر کلماتی در آخر مصراعها یا قبل از ردیف دارای مصوت یا

حروف (ا، و) باشند تنها با داشتن یک حرف قافیه هستند

مثال

ای چشم تو دل فریب و جادو

در چشم تو خیره چشم آهو

در این بیت شعر (جادو ، آهو) قافیه هستند در حالی که فقط در مصوت یا حرف (و) مشترک می باشند

سال ها دل طلب جام جم از ما می کرد

و آنچه خود داشت زیگانه تمنا می کرد

در این بیت (می کرد، می کرد) ردیف

(و ما ، تمنا) قافیه می باشند

نکته ی دوم

در بیت دوم شعر ستایش کلمات (گشت ، گشت) مثل هم و قبل از قافیه تکرار شده اند و در اینجا احتمال اینکه دانش آموزان اشتباهی آنها را ردیف بگیرند وجود دارد اما طبق یک قاعده در بان فارسی

(هیچ وقت ردیف قبل از قافیه نمی آید) و لزومی ندارد به

دانش آموزان اصطلاحات عجیب و غریب در پایه ی ششم بگوییم

نکته ی سوم

در تعداد اندکی از اشعار که در پایه ی ششم احتمالاً چنین موردی نیست

اما احتمال اینکه در بعضی از مونها مثلاً تیز هوشان بیاید هست

کلماتی که در آخر مصراعها می آیند از لحاظ تلفظ و خوانداری مثل

هم هستند ولی ردیف نیستند چون در بحث ردیف دو نکته صد در صد ضروری

است (تلفظ و معنی یکسان) اما در اینجا تلفظ مثل هم ولی معنی متفاوت است

مثال

خرامان بشدسوی آب روان چنان چون شده بازیابد روان

در اینجا کلمات آخر هر دو مصراع (روان، روان) می باشد
ولی این دو واژه ردیف نیستند بلکه قافیه می باشند چون معنی آنها باهم تفاوت دارد

روان در مصراع اولی به معنی (جاری شدن) و در مصراع دومی به معنی
(روح و روان) می باشد

نکته ی دیگر در پایه ی ششم دانش آموزان اگر قافیه وردیف را خوب تشخیص بدهند کافی است و به نظر بنده لزومی ندارد در بحث قافیه روی (حروف قافیه) زیاد تاکید کنیم چون تشخیص و شناسایی حروف قافیه هم قواعدی دارد که در بعضی موارد در حد توان ذهنی دانش آموزان پایه ی ششم نیست

اما توصیه می کنم قبل از بحث قالب شعری برای یادگیری بهتر دانش آموزان و تشخیص قافیه وردیف حتما تمرینی به دانش آموزان بدهید تا خودشان روی ان کار کنند

بهترین منبع برای این کار کتابهای (شاهنامه، مثنوی معنوی، بوستان سعدی) و یا ده بیت از اینترنت یا کتاب پیدا کنند و قافیه وردیف را در آن مشخص کنند

اما تاکید‌بنده بر این است که تا حد امکان این سه کتاب معرفی کنید
چون سه در قالب مثنوی می باشند و با قالب شعرستایش هماهنگی دارند
یا کتابی که خودتان مطمئن باشید قالب شعری آن **مثنوی** است
و اما بزرگواران وقتی مطمئن شدید دانش آموزان در تشخیص قافیه و ردیف
تقریباً مشکلی ندارند بحث قالبهای شعری را آموزش بدهید
در پایه ی ششم قالبهای شعری که ضرورت دارند
(مثنوی ، غزل ، قصیده ، رباعی ، دوبیتی ، قطعه) می باشند و برای شروع
حتماً از قالب مثنوی آموزش بدهید

چون قافیه و ردیف را با شعرستایش آموزش دادیم که قالبش مثنوی بود
بزرگواران ساده ترین و گیراترین تعریف **قالب شعری برای دانش آموزان**
در پایه ی ششم (شکلی که قافیه به شعر می بخشد) چون تعریف تمامی قالبهای
شعری که در پایه ی ششم آموزش می دهیم از روی شکل قافیه ها می باشد

نکته

برخی از همکاران در تعریف قالبهای شعری و بعضی اصطلاحات ادبی ۴
متأسفانه در حد کتابهای دبیرستان و حتی دانشگاه کار می کنند که شاید
دانش آموز تعریف را حفظ کند ولی توجیه و تفهیم بعضی اصطلاحات
برایش گنگ می باشد

و اما در فارسی خوانداری ششم در درس (عطار و جلال الدین محمد)
تعریفی ساده از قالب شعر مثنوی آورده که همین کافی می باشد

**مثنوی به شعری گفته می شود که همه ی ابیات آن یک وزن
و دو مصراع هر بیت قافیه ای جدا گانه دارند**

وبزرگوارن می توانیم این قالب را با مرور قافیه ها در **شعر ستایش**

به خوبی یاد بدهیم

البته می توان از شاعرانی که در این قالب شعر سروده اند مانند (فردوسی ،مولوی ،سعدی ،...) نام برد و یا چند اثر ادبی که در این قالب

سروده شده اند یاد داد

و همچنین می توان شکل گرافیکی آن را به دانش آموزان آموزش داد

نمونه سوال تستی از این قالب

تیز هوشان و نمونه دولتی اصفهان (۹۲)

قالب شعر زیر چیست؟

علم چندان که بیش تر خوانی ** چون عمل در تونیست نادانی

نه محقق بود نه دانشمند ** چارپایی بر او کتابی چند

الف (قصیده ب (قطعه ج (مثنوی د (غزل

آزمون نمونه دولتی ایلام

شعر زیر در چه قالبی سروده شده است ؟

شیخ ، خندید و بگفتش ای سلیم ** این درخت علم باشد ای علیم

توبه صورت رفته ای ، ای بی خبر ** زان زشاخ معنی ای ، بی بار و بر

الف (قصیده ب (غزل ج (قطعه د (مثنوی

آزمون نمونه دولتی قم

در بیت : تن زنده والا به ورزندگی است ** که ورزندگی ، مایه ی زندگی است
کدام کلمات هم قافیه هستند؟

الف) زندگی، زندگی

ب) است، است

ج) زندگی است، ورزندگی است

د) ورزندگی، زندگی

دومین قالب شعری که در پایه ی ششم آموزش می دهیم (**غزل**) می باشد
همکاران برای آموزش این قالب می توان در درس اول **معرفت آفریدگار**
کمک گرفت در این درس چهار بیت از غزلی داده است در اینجا می توان
غزل کامل را هم به دانش آموزان داد

باد بهاری وزید، از طرف **مرغزار** ** باز به گردون رسید، ناله هر **مرغزار**

سرو شد افراخته، کار چمن ساخته ** نعره زنان فاخته، بر سر بید و **چنار**

گل به چمن در برست، ماه مگر یا خورست ** سرو به رقص اندرست، بر طرف **جویبار**

شاخ که با میوه هاست، سنگ به پا می خورد ** بید مگر فارغست، از ستم **نابکار**

شیوه نرگس ببین، نزد بنفشه نشین ** سوسن رعا گزین، زرد شقایق **بیار**

خیز و غنیمت شمار، جنبش باد ربیع ** ناله موزون مرغ، بوی خوش **لالهزار**

هر گل و برگی که هست، یاد خدا می کند ** بلبل و قمری چه خواند؟ یاد **خداوندگار**

برگ درختان سبز، پیش خداوند هوش ** هر ورقی دفترست، معرفت **کردگار**

وقت بهارست خیز، تا به تماشا رویم ** تکیه بر ایام نیست، تا دگر آید **بهار**

بلبل دستان بخوان، مرغ خوش الحان بدان ** طوطی شکر فشان، نقل به مجلس **بیار**

بر طرف کوه و دشت، روز طوافست و گشت * * وقت بهاران گذشت، گفته سعدی **بیار**

بهترین شیوه برای آموزش این قالب این است

که به دانش آموزان بگوییم

در این **شعر قافیه ها را مشخص کنند** و شاید

دانش آموزان با نگاهی ساده

متوجه شوند که **شیوه ی قرار گرفتن قافیه در اینجا با شعر ستایش یا**

هر شعری که برای آموزش قالب مثنوی استفاده کرده ایم تفاوت دارد

در اینجا وقتی نظم و هماهنگی بین قافیه ها را مشخص می کنیم متوجه

می شویم که (**قافیه در مصراع اول بیت اول با تمامی مصراعهای زوج**

هماهنگ است) و همین تعریف ساده برای دانش آموزان کافی می باشد

و می توان برای یادگیری بهتر دانش آموزان را وادار کنیم که

از **دیوان حافظ** غزلی را انتخاب کنند و قافیه و ردیف را در آن مشخص نمایند

نکته - ردیف در تعیین قالب شعری هیچ تاثیری ندارد آنچه مهم

و ضروری است در مشخص کردن قالبهای شعری فقط قافیه می باشد

بزرگواران بعد از این قالب می توان به قالب شعری دیگر هم اشاره کرد

(**قصیده**) چون **از لحاظ قالب شعری غزل و قصیده مثل هم می باشند**

یعنی در هر دو قالب قافیه در مصراع اول بیت اول با تمامی

مصراعهای زوج هماهنگ می باشد

نکته : در اینجا می توان به زبانی ساده و در حد دانش آموزان تفاوت

غزل و قصیده را آموزش داد

غزل شعری است حداقل ۵ بیت و حداکثر ۱۵ دارد
و درون مایه یا محتوا غزل بیشتر (عشق، عرفان، و همچنین
مسائل اجتماعی) می باشد

قصیده شعری است که تعداد ابیات آن از ۱۵ بیت بیش تر
می باشد و معمولاً به طور متوسط از ۲۰ تا ۸۰ بیت می باشد

تفاوت این دو قالب برای دانش آموزان با زبانی ساده بیان شود چون
در کمتر آزمون از بحث تفاوت اینها بحث می شود گرچه بعضی از همکاران
با اصطلاحات عجیب و غریب به بیان تفاوتهای آنان می پردازند که به
نظر بنده ضرورتی ندارد

قالبهای (دوبیتی، رباعی)

برای آموزش این دو قالب در کتاب فارسی خوانداری ششم می توان از شعر
(باران) کمک گرفت

قالب دوبیتی :

شعری است شامل دوبیت که معمولاً مصراع سوم آن قافیه ندارد و
رایجترین قالب در میان روستاییان است

اشعار بابا طاهر در این قالب می باشند از همان سادگی و اثره ها و
بعضی اوقات کاربرد عامیانه ها آن می توان به این قالب پی برد
خداوندا به فریاد دلم رس ** کس بی کس تویی ، من مانده بی کس
همه گویند طاهر کس نداره ** خدا یار منه چه حاجت کس

قالب رباعی

شعری چهار مصراع است که مصراع سوم آن معمولاً قافیه ندارد و محتوای آن (عارفانه، عاشقانه، یا فلسفی) است برای یادگیری و آموزش این قالب **بهترین کتاب رباعیات خیام** می باشد وقت است که دربر آشنایی بزنیم ** تا برگل و سبزه تکیه جایی بزنیم زان پیش که دست و پا فرو بندد مرگ ** آخر کم از آن که دست و پای بزنیم

نکته: همکاران یکی از راه های شناخت دوبیتی از رباعی توجه به وزن آن ها می باشد که در پایه ی ششم بحث وزن شعری اصلاً ضرورتی ندارد و می توان از همان سادگی و اثره ها در معنی و مفهوم تا حدی دانش آموزان را در شناخت این دو قالب آگاه کرد دوبیتی را در زبان فارسی گاهی (ترانه) هم می گویند پس دانش آموزان دوبیتی را در معنی بهتر و زودتر در می یابند ولی رباعی از لحاظ و اثره ها ادبی ترمی باشد و حتی در مورد بعضی از رباعی های (خیام) می توان ساعت ها بحث کرد یا کتاب ها نوشت که در پایه ی ششم ضرورتی ندارد

قالب قطعه :

برای آموزش این قالب می توان از شعر (میوه ی هنر) در فارسی خوانداری از زنده یاد پروین اعتصامی کمک گرفت

و در اینجا هم با تعیین قافیه ها متوجه می شویم که در این قالب فقط مصراع های زوج هم قافیه می باشند

تدریس نکات دستوری
و آرایه های ادبی
فارسی ششم

★ استاد رستمی ★

تعریفی ساده از قطعه :

شعری است حداقل در دو بیت که مصراعهای زوج آن هم قافیه می باشند

در قطعه موضوع واحدی بررسی می شود **و معمولاً مسایل اخلاقی ،**

اجتماعی ، تعلیمی ، دران گفته می شود

همکاران بزرگوار آموزش این قالبهای شعری باهم اصلاً ضرورتی ندارد
و می توان در طول سال وبسته به اشعاری که می خوانیم و هماهنگ با آن ها
قالبهای شعری را آموزش بدهیم

نکته : شاید در تعدادی اشعار قالبهای غیر از آنچه گفته شد به نظر بیایند

ولی در پایه ی ششم همین تعداد قالب شعری کافی می باشد

قالب نو یا نیمایی:

آخرین قالب شعری که در پایه ی ششم می توان تاحدی از آن بحث کرد

(قالب شعر نو یا نیمایی) می باشد

شعر (شهدا خورشیدند)

در این قالب بحث قافیه اصلاً ضرورتی ندارد

و شعری است با **مصراعهای کوتاه و بلند که در آن قافیه الزامی نیست**

در قالب نیمایی یا شعر نو شاعر بر حسب نیاز در کوتاهی و بلندی مصراعها

و همچنین در به کار بردن قافیه ، آزاد است

با تشکر از آقای اسماعیلی مدیر گروه ششمیها